

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯН ПІДРОЗДІЛАМ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Стаття присвячена поясненню сутності та форм сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції. Наголошено на тому, що соціально-психологічна сутність сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції полягає в тому, що громадянин, часто наражаючи себе або своїх близьких на небезпеку з боку кримінального середовища, надає допомогу оперативним працівникам у вирішенні ними завдань із виявлення, припинення і розкриття злочинів, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснення профілактики правопорушень. Пропонується авторський варіант дефініції «сприяння». Розглядаються суспільні відносини, які виникають у зв'язку і з приводу надання сприяння органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, окремими особами. Зазначається, що сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції відбувається у трьох формах: гласній; негласній (конфіденційній); анонімній.

Ключові слова: анонімне сприяння, гласне сприяння, конспірація, оперативність, негласне сприяння громадян, кримінальна поліція, оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи.

Статья посвящена объяснению сущности и форм содействия граждан подразделениям криминальной полиции. Отмечено, что социально-психологическая сущность содействия граждан подразделениям криминальной полиции заключается в том, что гражданин, часто подвергая себя либо своих близких опасности со стороны криминальной среды, оказывает помощь оперативным работникам в решении ими задач по выявлению, пресечению и раскрытию преступлений, установлению причин и условий, способствующих совершению преступлений, осуществлению профилактики правонарушений. Предлагается авторский вариант дефиниции «содействие». Рассматриваются общественные отношения, которые возникают в связи и по поводу оказания содействия органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность, отдельными лицами. Отмечается, что содействие граждан оперативным подразделениям криминальной полиции осуществляется в трех формах: гласной; негласной (конфиденциальной) анонимной.

Ключевые слова: анонимное содействие, гласное содействие, конспирация, оперативность, негласное содействие граждан, криминальная полиция, оперативно-розыскная деятельность, оперативные подразделения.

The article is devoted to the explanation of the essence and forms of assistance to citizens by the units of the criminal police. It is stressed that the socio-psychological essence of the promotion of citizens by the units of the criminal police consists in the fact that the citizen, often exposing himself or his relatives to the danger from the criminal environment, assists operatives in solving their tasks in identifying, stopping and disclosing crimes, exposing the causes and the conditions conducive to the commission of crimes and the prevention of offenses. The author suggests the definition of “promotion”. The social relations which arise in connection with the provision of assistance to the bodies conducting operational search activities by individuals are also considered. It is noted that the promotion of citizens to the operational units of the criminal police takes place in three forms: vowels; secret (confidential); anonymous.

Key words: anonymous assistance, public assistance, conspiracy, promptness, secret assistance of citizens, criminal police, operative-search activity, operational units.

Вступ. Протидія злочинності є однією з найважливіших функцій держави, це зумовлене тим, що для нормального функціонування його інститутів, забезпечення безпеки як суспільства загалом, так і окремих громадян зокрема, необхідно своєчасно виявляти і нейтралізувати злочинні загрози. У разі вчинення злочинів правоохоронним органам необхідно в найкоротші терміни і з більшою часткою ймовірності встановлювати осіб, причетних до скоєння правопорушень, з метою притягнення останніх до кримінальної відповідальності, відновлення соціальної справедливості та компенсації матеріальної шкоди.

Оперативні підрозділи кримінальної поліції, до основних обов'язків яких належить функція протидії злочинності, мають у своєму розпорядженні широкий інструментарій для розв'язання завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Серед сучасних можливостей оперативних підрозділів особливе місце посідає інститут сприяння громадян правоохоронній діяльності, який, не дивлячись на розвиток технічних та інших засобів, дотепер не втратив своєї актуальності.

В оперативно-розшуковому аспекті сприяння громадян – це дуже важлива обставина, що сприяє швидкому запобіганню і повному розкриттю злочинів із найменшою витратою сил і засобів. Воно сприяє так само розшуку злочинців, що переховуються від правоохоронних органів та суду, осіб безвісті зниклих і робить оперативно-розшукову діяльність більш ефективною [1, с. 256].

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Різні аспекти, що стосуються теми статті, знайшли відображення в наукових працях як вітчизняних (В.В. Єфімов, Ж.О. Жуковська, А.О. Кисельов, А.М. Кислий, І.П. Козаченко, І.О. Колінко, Д.Й. Никифорчук, М.В. Стащак, А.М. Ханькевич, В.В. Шендрик та інші) так і зарубіжних фахівців з ОРД (А.В. Рудой, А.Г. Маркушин, А.С. Сидоров, А.Ю. Сипачов, А.В. Шахматов та інші).

У більшості наукових праць із цієї проблематики акцент робився або на питаннях правового регулювання, або на проблемах негласного сприяння громадян оперативним підрозділам й використання результатів сприяння у кримінальному судочинстві. Крім цього, в роботах названих вітчизняних фахівців, що були підготовлені до 2012 року, не були враховані новели кримінального процесуального кодексу в частині оперативного забезпечення підрозділами кримінальної поліції досудового розслідування, проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) й використання під час проведення розслідування матеріалів, отриманих від конфіденційних джерел оперативних підрозділів. Також можна сказати, що більшість досліджень вітчизняних учених носить обмежений характер ознайомлення з матеріалами широкого кола читачів, що позбавляє проблематику розгорнутої наукової дискусії. Наукові ж праці зарубіжних учених не враховують правових реалій українського законодавства.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб у стислій формі дати читачеві уяву про поняття, сутність та форми сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції, показати роль і можливості цього інституту для розв'язання задач, що ставляться перед оперативними підрозділами.

Результати дослідження. Як зазначає А.Г. Маркушин, сприяння дає можливість отримати додаткову і більш широкую інформацію про стан оперативної обстановки на території оперативного обслуговування. Громадяни, які надають допомогу у вивченні обставин, що сприяли вчиненню злочинів, допомагають отримати відомості про злочинні зв'язки осіб, які перебувають на поліцейських обліках, різноманітну інформацію про підготовку або вчинення злочинів тощо. Активна діяльність осіб, які сприяють, примножує сили оперативних підрозділів кримінальної поліції, дозволяє їм урізноманітнити тактичні засоби і прийоми в протидії злочинності, відкриває можливість проводити оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) одночасно за декількома напрямками і на багатьох об'єктах [2, с. 66–67].

Слід також зазначити, що, незважаючи на постійно зростаючий оперативно-технічний потенціал оперативних підрозділів кримінальної поліції, сприяння громадян органам, що здійснюють ОРД, залишається основним інструментом протидії замаскованим і латентним злочинам.

У разі незадовільного стану інституту сприяння, діяльність оперативних підрозділів часто і неминуче скочується на шлях самопливу, іноді будується на необґрунтованому прийнятті оперативно-тактичних рішень й випадковості отримання результатів, що у підсумку зводиться до розбору незначних кримінальних правопорушень, позначається на оцінці роботи підрозділів й призводить до загальних низьких показників у протидії злочинності. І навпаки, систематичне й предметне використання допомоги громадян значно розширює можливості підрозділів кримінальної поліції в отриманні оперативної інформації для планування, підготовки та проведення

ОРЗ та НС(Р)Д під час оперативного забезпечення досудових розслідувань, сприяє регулярному поповненню інформаційних баз оперативних обліків корисним масивом оперативно-значущих відомостей.

Безперечно, взаємодія підрозділів кримінальної поліції з різними верствами населення можлива тільки за наявності позитивних морально-етичних та ділових якостей самих поліцейських і належного рівня правосвідомості громадян.

За думкою А.М. Кислого, «сприяння громадян оперативним підрозділам реалізується за допомогою використання конституційних прав вільно шукати, одержувати, передавати, продукувати й поширювати інформацію будь-яким законним способом, вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, обирати рід діяльності та професію, захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законом. Законодавцем застосовується термін «громадяни» як збірний образ, що характеризує будь-яких осіб, які надають оперативним підрозділам органів внутрішніх справ таке сприяння» [3, с. 37].

Таким чином, значимість сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції очевидна. Аналіз думок фахівців показує, що серед учених немає єдиної думки щодо терміна «сприяння».

Академічний український словник під терміном «сприяти» розуміє «позитивно впливати на що-небудь», тобто «створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чого-небудь», «надавати допомогу в чому-небудь», «створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію» [4].

А.В. Рудой вважає, що термін «сприяння» можна визначити як допомогу або діяльну участь осіб у підготовці та здійсненні ОРЗ за умови нерозголошення відомостей про особу і характер дій. На наш погляд, цей термін трактується занадто вузько і не враховує більшості можливостей сприяння осіб оперативним підрозділам кримінальної поліції.

Ураховуючи думку російського фахівця А.В. Рудого щодо поняття «сприяння» [5, с. 3] вважаємо, що цей термін має означати збирання та одержання особами, які не є штатними працівниками поліції, оперативно-розшуковою та іншої інформації, що становить для підрозділів кримінальної поліції оперативний інтерес, а також передбачає добровільні дії таких осіб із метою здобуття таких відомостей для подальшого передавання їх оперативному підрозділу, прийняття участі в ОРД або НС(Р)Д, надання іншої експертної допомоги у розв'язанні завдань ОРД.

Приписи ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» припускають і дозволяють за добровільною згодою осіб використовувати їхню гласну або негласну допомогу для протидії злочинності з гарантуванням конфіденційності встановленого співробітництва [6]. Слід зазначити, що добровільність сприяння громадян у вирішенні завдань ОРД не означає обов'язкової реалізації цього права сторін у всіх випадках виявлення окремими особами такого бажання – використання добровільної допомоги осіб є прерогативою оперативних підрозділів.

Ініціатива про можливу співпрацю з громадянином може виходити й від працівників оперативних підрозділів. Проте рішення про нього має прийняти саме особа, яка залучається до співробітництва. Причому для отримання в будь-якої особи згоди про таке співробітництво, оперативні підрозділи не мають права використовувати фізичне або психологічне примушення.

Досліджуючи проблему, винесену нами у заголовок статті, слід також звернути увагу на те, що сприяння громадян оперативним підрозділам здійснюється на індивідуальній основі. Ця норма прописана у ст. 11 Закону, що починається з таких слів: «Окремі особи можуть за їх згодою залучатися до підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів ...». Таким чином, законодавець підкреслює індивідуальність і, відповідно, неприпустимість групових форм сприяння у правозастосовній практиці [3, с. 40–41]. Конфіденційне сприяння не може набувати групових форм у зв'язку з конспіративною сутністю такої роботи, що значною мірою зорієнтована на забезпечення охорони осіб, які сприяють, від впливу з боку кримінального середовища. На цьому акцентує увагу й відомий вітчизняний фахівець у галузі ОРД І.П. Козаченко: «Законодавець особливо відзначив, що тільки окремі особи можуть залучатися до підготовки чи проведення ОРЗ. Це означає, що залучення до співпраці відбувається суто індивідуально» [3, с. 41].

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 11 Закону, угоду про сприяння оперативним підрозділам під час проведення ОРД може бути укладено тільки з дієздатною особою [6].

Сьогодні теорією і практикою ОРД доведено, що сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції відбувається у трьох формах: 1) гласній; 2) негласній (конфіденційній); 3) анонімній.

Гласне сприяння. Гласне сприяння надається громадянами оперативним підрозділам кримінальної поліції під час підготовки та проведення ОРЗ та НС(Р)Д, під час яких вони не вимагають збереження в таємниці участі в цих заходах та діях, і в подальшому, за необхідності, погоджуються свідчити в суді. Однак, слід брати до уваги той факт, що, як правило, кожний ОРЗ або НС(Р)Д носять негласний характер на стадіях підготовки та проведення. Недодержання принципу конспірації неминуче призведе до того, що об'єкти оперативної уваги матимуть змогу вжити заходів, спрямованих на протидію оперативному підрозділу, чим суттєво обмежать можливості поліції із пошуку необхідної інформації.

Залучення окремих осіб до підготовки та проведення ОРЗ та НС(Р)Д на гласній основі може виражатися, наприклад, у використанні допомоги цих осіб для проведення оперативних закупок, візуального спостереження, участі у проведенні зашифрованих розвідувальних опитування та інших окремих заходів, передбачених ст. 8 Закону.

Сприяння на конфіденційній основі. Конфіденційність (як специфічне правове відношення між двома сторонами (оперативним підрозділом і громадянином)) характеризується наявністю певних прав і обов'язків у обох сторін, а також відповідної відповідальності. Негласне сприяння осіб з оперативними підрозділами, як вже зазначалося, носить виключно добровільний характер, причому його мотивація може бути будь-якою.

Особливим характером вирізняються стосунки між оперативними підрозділами і громадянами, які сприяють їм на конфіденційній основі. Відносини між оперативним працівником і конфідентом – це специфічні стосунки, які якісно різняться від усіх інших взаємин як за формою, так і за завданнями, що зумовили саме їх виникнення.

Результати інтерв'ювання оперативних працівників кримінальної поліції довели, що ставлення особи до оперативного працівника, як до особистості, є головним фактором під час прийняття рішення про згоду негласно сприяти органам, що здійснюють ОРД (68%).

Сприяння на конфіденційній основі встановлюється за умови вираженого бажання громадянина допомагати підрозділам, що здійснюють ОРД, у вирішенні поставлених перед ними завдань. Конфіденційність означає, що відомості про таких осіб не підлягають оприлюдненню за жодних обставин, тільки якщо на це дадуть письмову згоду самі конфіденти. Названа умова забезпечується заходами, передбаченими відомчими нормативними актами відповідних органів.

Анонімне сприяння. Анонімне сприяння здійснюється шляхом надання підрозділам кримінальної поліції інформації, коли джерело не бажає розкривати своє ім'я і брати участь у подальших ОРЗ або процесуальних діях правоохоронного органу. Анонімна інформація може передаватися по телефону, письмово через пошту, у процесі безпосередньої зустрічі з працівником відповідного підрозділу, що здійснює ОРД, або через посередника [7].

Окремі громадяни мають також можливість гласно або негласно сприяти діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції шляхом участі у підготовці або проведенні ОРЗ чи НС(Р)Д, наданні оперативним підрозділам у разі службової необхідності власних (службових) приміщень або майна, керівництва іншими особами, що сприяють підрозділам кримінальної поліції, підтримання з ними зв'язку, виконання інших функцій, передбачених законодавством.

На жаль, обсяг статті не дозволяє нам охопити весь перелік важливих питань, пов'язаних з інститутом сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції, зокрема такими, як нормативно-правове регулювання, причини й мотиви сприяння, права й обов'язки сторін, категорії осіб, які здійснюють негласне сприяння, особливості забезпечення соціального і правового захисту названих осіб тощо.

Висновки. Тож, підсумовуючи вищевикладене за темою статті, можна констатувати, що:

- під сприянням громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції слід розуміти передбачені законодавством добровільні дії дієздатних осіб, що не є штатними працівниками поліції, спрямовані на пошук та збирання оперативно-розшукової та іншої інформації, яка становить оперативний інтерес, із подальшим передаванням отриманих відомостей оперативному підрозділу, взяття участі у проведенні окремих ОРЗ або НС(Р)Д за безпосереднім керівництвом оперативних працівників, а також надання іншої експертної допомоги в інтересах вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності та оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування злочинів;

- соціально-психологічна сутність сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції полягає в тому, що громадянин, часто наражаючи себе або своїх близьких на небезпеку з боку кримінального середовища, надає допомогу оперативним працівникам у вирішенні ними завдань

із виявлення, припинення і розкриття злочинів, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснення профілактики правопорушень;

– сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції здійснюється у трьох організаційно-тактичних формах: 1) гласній; 2) негласній (конфіденційній); 3) анонімній;

– у разі незадовільного стану інституту сприяння, діяльність оперативних підрозділів часто і неминуче скочується на шлях самопливу, будується на необґрунтованому прийнятті оперативно-тактичних рішень й випадковості отримання результатів, що у підсумку зводиться до розбору незначних кримінальних правопорушень, позначається на оцінці роботи підрозділів й призводить до загальних низьких показників у протидії злочинності;

– систематичне й предметне використання допомоги громадян значно розширює можливість підрозділів кримінальної поліції в отриманні оперативної інформації для планування, підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій під час оперативного забезпечення досудових розслідувань, сприяє регулярному поповненню інформаційних баз оперативних обліків корисним масивом оперативно-значущих відомостей.

Список використаних джерел:

1. Сыпачев А.Ю. О понятии гласного содействия граждан оперативным подразделениям органов внутренних дел // Бизнес в законе. – 2008. – № 1. – С. 256–259.

2. Маркушин А.Г. Оперативно-розыскная деятельность – необходимость и законность / А.Г. Маркушин. – Н. Новгород, – 1997. – 142 с.

3. Кислий А.М. Сприяння громадян оперативним підрозділам органів внутрішніх справ як окрема наукова теорія оперативно-розшукової діяльності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 23. – С. 37–44.

4. Академічний тлумачний словник (1970–1980) // Словник української мови. Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/spryjaty>.

5. Рудой А.В. Содействие граждан оперативным подразделениям как основа оперативно-розыскной деятельности // Киберленинка. Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/sodeystvie-grazhdan-operativnym-podrazdeleniyam-kak-osnova-operativno-rozysknoy-deyatelnosti>.

6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

7. Сидоров А.С. Содействие граждан органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность // Адвокат в Тюмени. Режим доступа : <https://advokatsidorov.ru/sodejstvie-grazhdan.html>.